

Ewa Teodorowicz-Hellman

Język polski w szwedzkiej szkole podstawowej : lata 1945-2000

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (18-19), 411-417

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Język polski w szwedzkiej szkole podstawowej (lata 1945 - 2000)

Celem artykułu jest przedstawienie zagadnienia nauczania języka polskiego w szwedzkiej szkole, przede wszystkim w systemie edukacji podstawowej. Zanim przejdę do sedna sprawy, czytelnikowi należy się parę wyjaśnień: szwedzka szkoła podstawowa obejmuje dziewięć klas i poprzedzona jest tzw. zerówką. Dzieci zaczynają uczęszczać do szkoły w wieku siedmiu lat. Nauczanie odbywa się na trzech poziomach: klasy 1-3 to *lågstadiet* (poziom niższy), klasy 4-6 to *mellanstadiet* (poziom średni) oraz klasy 7-9 to *högstadiet* (poziom wyższy). W szkole podstawowej uczniowie poznają dwa języki obce: język angielski oraz do wyboru niemiecki, francuski, hiszpański lub włoski.

Od roku 1969 dzieci z rodzin imigrantów mają w Szwecji prawo do nauki przedmiotu *hemspråk* (języka domowego). Termin *hemspråk* jest tworem sztucznym, utworzonym przez urzędników i ekonomistów i nie ma uzasadnienia lingwistycznego. Dlatego używa się także paralelnie określenia „język ojczysty”. I w tym przypadku terminologia nie opowiada w pełni rzeczywistości. Język polski może być w Szwecji językiem ojczystym dziecka pochodzącego z Polski, ale nie musi.

Najczęściej językiem najsilniejszym, tzn. pierwszym, staje się szwedzki, polski jest natomiast językiem drugo- lub nawet trzeciorzędnym. Dzieci, które posługują się nim, są często urodzone w rodzinach mieszanych, zresztą nie tylko polsko-szwedzkich. Poza tym polskiego uczą się uczniowie wywodzący się z rodzin żydowskich i polsko-żydowskich. Przekład nazwy przedmiotu *hemspråk* jako „język ojczysty” nie zawsze więc będzie adekwatny, ponieważ pojęcie „ojczyzny” w sytuacji dzieci mówiących po polsku i żyjących w diasporze zwykle nie jest jednoznaczne.

Nauczanie języka polskiego w szkołach szwedzkich ma charakter nauki państwowej i odbywa się zgodnie z programami ministerialnymi. Obecnie odpowiedzialność za organizację nauki *hemspråk* spoczywa na gminach, które od państwa uzyskują potrzebne na ten cel środki finansowe.

Od czasów drugiej wojny światowej struktura społeczeństwa szwedzkiego uległa ogromnym zmianom: Szwecja, która pod względem językowym i kulturowym była przez wieki społeczeństwem homogenicznym, przeistoczyła się w ostatnich dziesięcioleciach w społeczeństwo heterogeniczne - wielokulturowe i wielojęzycz-

ne. Proces ten wywarł ogromny wpływ na politykę kulturową kraju, w którym znaczny procent ludności zaczęli stanowić cudzoziemcy. W latach osiemdziesiątych było ich już około 13%, poza tym co czwarte urodzone w Szwecji dziecko posiadało swoje korzenie kulturowe gdzieś poza swoją „obecną ojczyzną” - w dawnej Jugosławii, w Grecji, Hiszpanii, czy w odległym Iranie.

Duże fale emigracyjne przybyły do Szwecji również z Polski: zaraz po wojnie, pod koniec lat sześćdziesiątych i w latach osiemdziesiątych w związku z wprowadzeniem stanu wojennego. Najczęściej była to emigracja spowodowana względami politycznymi, ale oprócz niej istniała również silna emigracja zarobkowa.

Rząd szwedzki od drugiej wojny światowej do lat sześćdziesiątych uważał imigrantów przede wszystkim za dodatkową siłę do pracy. Czas pokazał jednak, że znaczna część cudzoziemców, którzy przyjechali do Szwecji na długoletnie kontrakty, pozostała w kraju nowego zamieszkania na zawsze. Przyczyniły się do tego lepsze warunki życia za granicą niż we własnym kraju, tworzenie się rodzin mieszanych oraz adaptacja językowa i kulturowa dzieci imigranckich, które zaczęły uczęszczać do szkoły, poznały dobrze szwedzki i zaadaptowały się w swojej nowej ojczyźnie.

Przyływ imigrantów do Szwecji spowodował, że problemy życia, zatrudnienia i wykształcenia cudzoziemców stały się przedmiotem licznych dyskusji rządowych. Nowa, dotychczas niespotykana sytuacja w klasach, w których zasiadać zaczęło wraz ze szwedzkimi uczniami wiele dzieci cudzoziemskich spowodowała, że nauczyciele na łamach prasy domagali się szybkiego i efektywnego rozwiązania problemu dzieci imigranckich, które nie znając dobrze języka szwedzkiego uczęszczały do szkół i przedszkoli. Odbijało się to negatywnie na procesie edukacji szkolnej i przyczyniało do powstawania wielu konfliktów o charakterze językowym, kulturowym i etnicznym. Państwo szwedzkie aktywnie zajęło się rozwiązaniem problemów nauczania cudzoziemców i wprowadziło reformy, które gwarantowały dzieciom imigrantów możliwości kształcenia się w ich nowej ojczyźnie.

Ogromny wpływ na politykę językową i kulturową Szwecji wywarły dyskusje językoznawców na temat zalet i wad, bilingwizmu. Głównym problemem stała się odpowiedź na pytanie, czy dziecko imigranta może przyswoić sobie język obcy, w tym wypadku szwedzki, bez dobrej znajomości języka ojczystego, którym porozumiewa się z rodzicami i rodzeństwem. Zastanawiano się również, czy istnieje możliwość opanowania przez dzieci dwu lub nawet kilku języków równocześnie.

Pod koniec lat sześćdziesiątych i w latach siedemdziesiątych panowało w Szwecji przekonanie, że dobra znajomość języka ojczystego jest podstawą wszechstronnego - intelektualnego, emocjonalnego i socjalnego rozwoju jednostki. Wczesne i intensywne nauczanie języka obcego mogło doprowadzić dzieci imigrantów do stanu „półjęzyczności”, w wyniku której uczeń nie nabyłby umiejętności sprawnego posługiwania się żadnym językiem. Jako kod ograniczony język taki nie mógłby

stanowić podstawy do dalszej edukacji intelektualnej ucznia.

Szczególnie mocno groźbę „półjęzyczności” wśród młodego pokolenia imigrantów podnosiła Tove Skutnabb-Kangas. Jej poglądy, podobnie jak i wypowiedzi innych językoznawców na temat kompetencji językowej dzieci cudzoziemców, sprawiły, że na podstawie decyzji rządowej w roku 1969 do szkół wprowadzono nowy przedmiot, czyli właśnie *hemspråk*. Państwo przyznało w ten sposób cudzoziemcom prawo do pielęgnowania własnego języka i rodzimej kultury w wielokulturowej społeczności Szwecji.

Pozycja *hemspråk* zmieniała się w szwedzkiej szkole w zależności od sytuacji politycznej i wypowiedzi autorytetów naukowych -lingwistów, etnologów i psychologów, na temat roli języka w życiu jednostki. Najważniejsze decyzje podnoszące problemy nauczania *hemspråk* dzieci mniejszości narodowych, w tym dzieci polskich, przedstawiają się następująco:

1966

Szkoły podstawowe po raz pierwszy uzyskują pomoc finansową państwa dla zorganizowania dodatkowego nauczania dla cudzoziemców.

1968

Władze państwowe ustanawiają wytyczne kształcenia dzieci imigrantów w szkołach podstawowych. Oprócz funduszy na dodatkowe lekcje języka szwedzkiego gminy otrzymują również dotacje na wprowadzenie do szkół przedmiotu *hemspråk*. Nauka języków ojczystych, która odbywa się w czasie pracy szkolnej ucznia, ma obejmować minimum dwie godziny tygodniowo.

1969

W programach nauczania pojawia się charakterystyka przedmiotu *hemspråk*

1975

Rząd szwedzki ustala ogólne cele nauczania dla cudzoziemców. Zamykają się one w hasłach: *jämliighet* (równość), *valfrihet* (swoboda wyboru) i *samverkan* (współdziałanie).

1976

Szwedzki parlament podejmuje decyzję o nauczaniu przedmiotu *hemspråk* także w przedszkolach i liceach.

1977

Ministerstwo edukacji bliżej ustala zasady uczenia *hemspråk* w szkole. Prawo do nauki języka ojczystego mają dzieci, które przynajmniej z jednym ze swoich rodziców porozumiewają się w innym języku niż szwedzki. Celem nauczania jest *aktiv tvåspråkighet*, czyli czynna znajomość obydwu języków, ojczystego i szwedzkiego. Lekcje *hemspråk* nie są obowiązkowe i uczęszczanie na nie zależy od decyzji rodziców ucznia. Udział dzieci cudzoziemskich w tzw. „wspomagającym” nauczaniu języka szwedzkiego jest natomiast obowiązkowy.

Rok 1977 miał ogromny wpływ na dalsze losy nauczania dzieci imigrantów.

W szkołach rozwinęły się z czasem różne formy organizacji pracy: a) *svenska klasser* (szwedzkie klasy), w których uczeń miał zwykle tylko dwie godziny języka ojczystego, b) *sammansatta klasser* (klasy łączone), do których uczęszczali uczniowie szwedzcy i cudzoziemscy, nauczanie prowadzone było tutaj w dwu językach oraz c) *hemspråksklasser* (klasy z językiem ojczystym), w których wszyscy uczniowie mieli jeden wspólny język - *hemspråk*, np. fiński, grecki, hiszpański, i przeważająca część lekcji prowadzona była w tym języku. Oprócz tego w szkołach, w których istniały duże grupy dzieci nowoprzybyłych do Szwecji imigrantów, organizowano tzw. klasy przygotowawcze, których celem było uczenie podstaw języka szwedzkiego. Nierzadko w celu zintensyfikowania procesu nauczania w klasach przygotowawczych pracowali również nauczyciele języków ojczystych. Dzieci o polskim pochodzeniu otrzymywały najczęściej lekcje języka polskiego indywidualnie, ponieważ ich grupy nie były tak duże, aby można było tworzyć *polska hemspråksklasser* (klasy z polskim językiem ojczystym).

Nauka języka *hemspråk*, zwykle dwie 40-minutowe lekcje w tygodniu, jak i dodatkowe lekcje z języka szwedzkiego jako obcego finansowane były z budżetu państwa. Oprócz tego uczeń miał prawo korzystać w szkole z pomocy nauczyciela języka *hemspråk* i nauczyciela języka szwedzkiego. Tę formę pracy zwano *studiehandlednig* (pomoc w nauce) i *stöd* (korepetycje). Liczba godzin nauczania nie była tutaj stała i praca z uczniem przybierać mogła różne formy w zależności od indywidualnych potrzeb dziecka.

W roku 1980 wprowadzono do szwedzkich szkół podstawowych nowy program nauczania zwany *Lgr 80*. We wstępie do charakterystyki przedmiotu *hemspråk* czytamy:

„Przedmiot *hemspråk*, czyli nauka języka domowego znajduje się w programie szkoły podstawowej, ponieważ:

- opanowanie rodzimego języka jest podstawą harmonijnego i wielostronnego rozwoju jednostki,
- uczniowie o innym języku ojczystym niż szwedzki mają umacniać i rozwijać swój język oraz utrzymywać kontakty z krajem pochodzenia,
- (...) nauka języka ojczystego ma stworzyć podstawy do rozwoju uczniów w kierunku aktywnej dwujęzyczności”¹

Nauczaniu języka ojczystego w szkołach szwedzkich przypisywano szczególną rolę socjalną i psychologiczną: znajomość własnej kultury i języka miała pozwolić uczniom cudzoziemskim na identyfikację z wartościami kultury szwedzkiej i rodzimnej oraz na kształtowanie własnej tożsamości. Decyzja o przynależności kulturowej miała jednak należeć do dzieci i ich rodziców, była wolnym i świadomym wyborem imigranta².

¹ Utbildningsdepartamentet, Lgr r 80. Stockholm, 1980, s.145, tłum. ET-H.

² Lgr 80, op. cit. s. 146.

Kolejna reforma z roku 1983 pozwoliła na sytuowanie lekcji języka polskiego, jak i innych języków *hemspråk*, poza harmonogramem pracy ucznia. Wydłużało to dzień szkolny dziecka i zmuszało nauczycieli do prowadzenia lekcji w godzinach popołudniowych, czasem nawet wieczornych.

W roku 1996 *Skolversket* (Urząd do spraw szkolnictwa) wystąpił z propozycją zmiany nazwy przedmiotu *hemspråk* (język domowy) na *modersmål* (język ojczysty). Zmodyfikowano także ramowe programy nauczania. Nowoprzyjęte założenia różniły się częściowo od dawnych i dlatego warto je tutaj w skrócie przytoczyć:

Zgodnie z planem z roku 1996 język ojczysty miał spełniać następujące zadania:

- rozwijać kompetencję językową ucznia,
- wzmacniać w uczniu poczucie własnej tożsamości kulturowej i budzić w nim zrozumienie dla własnej sytuacji życiowej,
- umacniać wielokulturową i wielojęzykową tożsamość ucznia
- prowadzić do lepszego poznania języka szwedzkiego.

Profil przedmiotu *hemspråk* zmienił się w ciągu ostatnich lat. W odniesieniu do nauczania dzieci polskich jego pełna nazwa brzmi obecnie *modersmål* - polska (język ojczysty - polski). W nauce *hemspråk* coraz większą rolę pełni tematyka kulturowa: zwraca się szczególną uwagę na to, aby uczeń-immigrant poznawał historię i tradycje własnego kraju, żeby znał wybrane utwory literatury rodzimej, a także posiadał wiadomości na temat zwyczajów i obyczajów, swoich przodków. Znając obie kultury uczeń może stać się z czasem jednostką o tożsamości wielokulturowej.

Warto tutaj zaznaczyć, że nauka *hemspråk* odbywa się w Szwecji również w przedszkolach dla dzieci pięcio- i sześcioletnich. W liceach uczniowie mogą natomiast wybierać język polski w ramach tzw. zajęć indywidualnych. Od roku 2001 przedmiot *modersmål* obejmuje tam dwa kierunki. Pierwsza specjalizacja ma charakter kulturowy i nosi oficjalną nazwę *språk-kultur-samhälle* (język-kultura-społeczeństwo), druga ma profil językowy - *aktiv tvåspråkighet* (aktywna dwujęzyczność). Aby rozpocząć naukę na jednej z tych specjalizacji należy wykazać się dobrą lub bardzo dobrą znajomością języka polskiego i szwedzkiego. Lekcje języka ojczystego na poziomie licealnym nie mogą służyć opanowaniu materiału z innych przedmiotów szkolnych.

Kiedy w roku 1969 wprowadzono język polski do programów nauczania, Szwecja nie posiadała odpowiednio przygotowanej kadry do podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela *hemspråk*. W celu zapewnienia uczniom nauczania w języku ojczystym utworzono w roku 1979 (zgodnie z decyzją rządową z roku 1977) w wyższych szkołach pedagogicznych nową specjalizację zwaną *hemspråksäirare* (nauczyciel języka domowego). Kształcenie nauczycieli *hemspråk* w Malmö, Lundzie, Göteborgu i Sztokholmie trwało dziesięć lat (1980-1990). Dyplomowany

nauczyciel otrzymywał uprawnienia nauczania polskiego w przedszkolach, szkołach podstawowych i liceach. Do jego obowiązków dydaktycznych należała także pomoc w nauce innych przedmiotów, czyli *studiehandledning*. Nauczyciel pełnił poza tym funkcje korepetytora, tłumacza, kuratora, psychologa, mediatora i pośrednika między dwiema kulturami.

Celem studiów nauczycielskich o specjalizacji *hemspråk* było przygotowanie wykwalifikowanej kadry pedagogów z bardzo dobrą znajomością języka polskiego i szwedzkiego oraz nauczycieli z podwójną kompetencją kulturową. Studia trwały dwa lata i obejmowały: a) teorię przedmiotu język szwedzki i język ojczysty, b) metodykę nauczania języka ojczystego, c) blok przedmiotów społecznych oraz blok przedmiotów przyrodniczych, d) metodykę nauczania na różnych poziomach szkoły podstawowej, d) pedagogikę i praktykę w szkołach (28 tygodni, w tym część praktyki w kraju pochodzenia). Po ukończeniu studiów nauczyciele *hemspråk* mieli możliwość uczęszczania na kursy dokształcające, aby zapoznać się bliżej z polityką imigracyjną państwa szwedzkiego, z problematyką życia dzieci w różnych kulturach, z trudnościami w osiągnięciu przez ucznia czynnej dwujęzyczności oraz z możliwościami współpracy z innymi kategoriami personelu pracującego w szkole.

Kształcenie nauczycieli języka polskiego przerwano w 1991 roku z powodu nasytienia rynku pracy, zmniejszania się polskiej imigracji do Szwecji oraz z uwagi na nieco zmienioną politykę rządu szwedzkiego odnośnie nauki języka rodzimego dzieci z rodzin imigranckich. Tylko w latach od 1990/1991 do 1994/95 ogólna liczba nauczycieli języka *hemspråk* zmniejszyła się o 27%. Dotyczyło to również nauczycieli języka polskiego. Proces ten nadal się nasila, ponieważ ze względów ekonomicznych ograniczono naukę języków ojczystych tylko do jednej godziny tygodniowo, czyli zmniejszono wymiar tego przedmiotu o 50%. Poza tym, zgodnie z wytycznymi gmin, nauczanie nie mogło mieć nadal charakteru indywidualnego i dzieci musiały uczyć się polskiego w większych grupach. Z braku godzin nauczania nauczycielom stworzono możliwości przekwalifikowania się, zaczęły więc zamiast polskiego uczyć przedmiotów ścisłych, matematyki, fizyki i chemii.

W roku 1996 *Skolverket* (Urząd do spraw szkolnictwa) wystąpił z propozycją, aby ponownie podjąć kształcenie nauczycieli *hemspråk*. Tym razem jednak nie jako osobnej kategorii zawodowej, ale jako dodatkowej specjalności w zakresie studiów nauczycielskich. Do dzisiaj jednak nie wszczęto na nowo kształcenia nauczycieli języków ojczystych w wyższych szkołach pedagogicznych. Propozycją szwedzkiego *Skolverket* zainteresowały się natomiast uniwersytety, które zaczęły ostatnio przygotowywać programy studiów adresowane do kandydatów, pragnących zdobyć dyplom, który uprawniałby do nauczania języków ojczystych.

Ogromne znaczenie dla rozwoju i modyfikacji profilu przedmiotu *hemspråk/modersmål* miały w Szwecji czynniki polityczne i społeczne: wejście państwa szwedzkiego do Unii Europejskiej oraz istniejąca od paru dziesięcioleci wielokultu-

rowość, wieloetniczność i wielojęzyczność społeczeństwa szwedzkiego. Wykształceni imigranci, posiadający wysoką kompetencję językową i kulturową, są dzisiaj w Szwecji ważnym „potencjałem ludzkim” w utrzymywaniu szerokich kontaktów z krajami w różnych częściach świata. W ten sposób język ojczysty, kiedyś uważany za „ułomność” imigranta, stał się z czasem, zwłaszcza dla dzieci urodzonych w Szwecji, jednym z dodatkowych argumentów przy staraniu się o wyższe stanowiska w pracy zawodowej.

Bibliografia

- Boyd, S., 1985, *Language Survival. A Study of Language Contact, Language Shift and Language Choice in Sweden*. Göteborg
- Kursplaner och betygskriterier 2000. Grundskolan. Stockholm*
- Lange, A., 1996, *Pa tal om hem.sprOk*. Edsbruk Skoloverstyrelsen (Sb), 1984, *Studiehandledning pa hemsprak. Ett servicematerial for grundskolan och gymnasieskolan*. Stockholm
- Skoloverstyrelsen, 1988, *Ltiroplan for grundskolan*. Stockholm Skoloverstyrelse, 1980, *Ltiroplan for grundskolan. Allmiin dei*. Stockholm
- Skutnabb-Kangas, T., 1975, *Tvasprakighet som mai i invan drarundervisning*. Linkoping
- Teodorowicz-Hellman, E., 1997, *Nauczanie języka polskiego w Szwecji*. [w:] B. Janowska, J. Porayski-Pomsta (red.), *Język polski w kraju i za granicą. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej Polonistów*, _Wrzesień 1996. Warszawa, t. 2, s 246-254.
- Tingbjom, G., Andersson, A-B., 1981, *Invandrarbarnen och tvasproog het*. Skoloverstyrelsen. Utbildningsforskning FOU Rapport: 40
- Utbildningsdepartementet, Lgr 69, Lgr 80 (Programy nauczania dla szwedzkich szkół podstawowych), Sztokholm